

Advies Oranje zandoogje gemeente Emmen

December 2018

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	blz. 3
2. Huidige situatie Oranje zandoogje	blz. 4
3. Voorwaarden leefgebied Oranje zandoogje	blz. 6
4. Adviezen met betrekking tot het Oranje zandoogje	blz. 7
4.1 Beheer bermen en graslanden	blz. 7
4.1.1 Ecologisch maaibeheer	blz. 7
4.1.2 Begrazen	blz. 7
4.1.3 Kleinschalig plaggen	blz. 8
4.2 Rafelige bosranden	blz. 8
4.3 Houtwallen, singels en bosjes	blz. 9
4.4 Agrarisch natuurbeheer	blz. 9
4.5 Kansen pakken	blz. 10
4.6 Communicatie	blz. 11
5. Meerbos	blz. 12
<i>Bronnen</i>	blz. 14
<i>Bijlage 1 - Deelnemers natuurwerkplaats</i>	blz. 15

1. Inleiding

Het samenwerkingsverband Heel Drenthe Zoemt heeft Drentse bestuurders en overheden gevraagd om ambassadeur te worden voor een boerenlandsoort. Hoe meer enthousiaste ambassadeurs in Drenthe, hoe groter de aandacht voor de noodzakelijke versterking van biodiversiteit op het Drentse platteland. Gedeputeerde Henk Jumelet heeft zich tijdens de manifestatie Heel Drenthe Zoemt op 17 november 2017 als eerste ambassadeur aangemeld. Hij zet zich in voor het oranje zandoogje, een karakteristieke boerenlandvlinder in Drenthe.

Om de gedeputeerde daarbij de helpende hand te bieden hebben de Natuur en Milieufederatie Drenthe en Landschapsbeheer Drenthe op 25 september 2018 in Weerdinge een natuurwerkplaats over het oranje zandoogje georganiseerd. Tijdens deze middag hebben we samen met de provincie, de gemeente Emmen, beheerders, betrokken bewoners en deskundigen besproken wat grondgebruikers (boeren, burgers, buitenlui én de provincie en gemeente zelf) kunnen doen om de leefomgeving voor het oranje zandoogje te verbeteren.

Deze natuurwerkplaats is niet toevallig in de gemeente Emmen georganiseerd. Bewoners in verschillende dorpen zijn actief betrokken bij natuur- en landschapsbeheer. Bovendien komt het oranje zandoogje er nog vrij veel voor, ook in de omgeving van Erica de woonplaats van Henk Jumelet.

Bloemrijk grasland bij Erica

De resultaten van de natuurwerkplaats hebben we in dit advies verwoord. We gaan ervan uit dat deze voorstellen niet alleen in de gemeente Emmen maar ook in andere delen van de provincie toepasbaar zijn.

2. Huidige situatie Oranje zandoogje

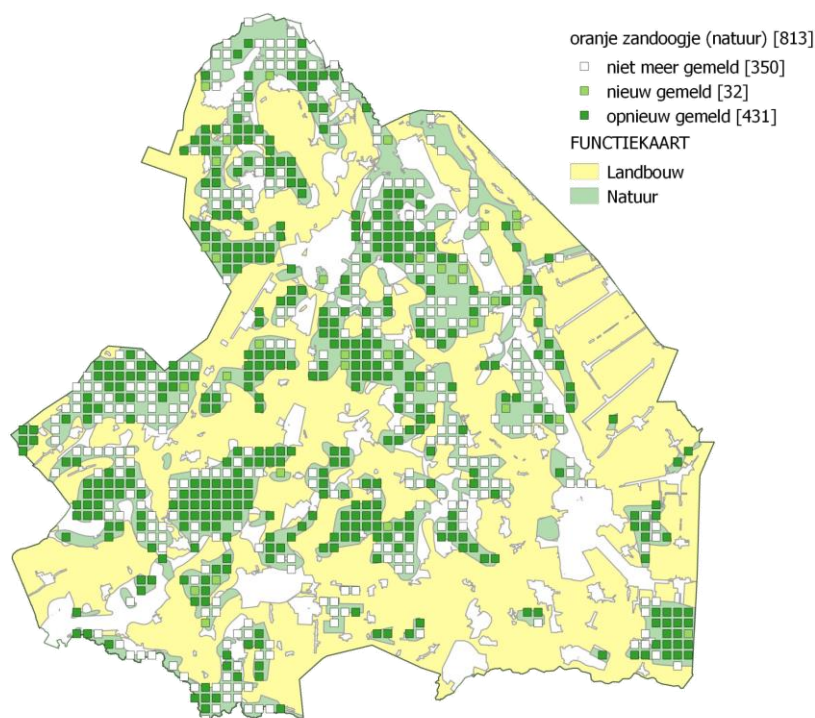
Het Oranje zandoogje is een algemene standvlinder die in Nederland voorkomt in twee gescheiden gebieden; het noordoosten van het land (Drenthe en de daaraan grenzende delen van Groningen, Friesland en Overijssel) en het zuiden van het land (Zeeland, Noord-Brabant en het noorden van Limburg). In Drenthe vliegt de vlinder in bloemrijke graslanden en ruigten, in wegbermen, houtwallen, bosjes en braamstruwelen. Het is een graslandvlinder, ook wel 'boerenlandvlinder' genoemd, maar wel één die tegenwoordig ook op heidevelden veel te zien is. Mogelijk heeft dat te maken met het feit dat in het agrarische gebied steeds minder geschikt leefgebied te vinden is.

Het oranje zandoogje heeft een voorkeur voor kleinschalige landschappen met bos en houtwallen, zoals op het Drents Plateau. In Drenthe vliegt de vlinder echter ook graag in grote open landschappen, zoals in de Veenkoloniën.

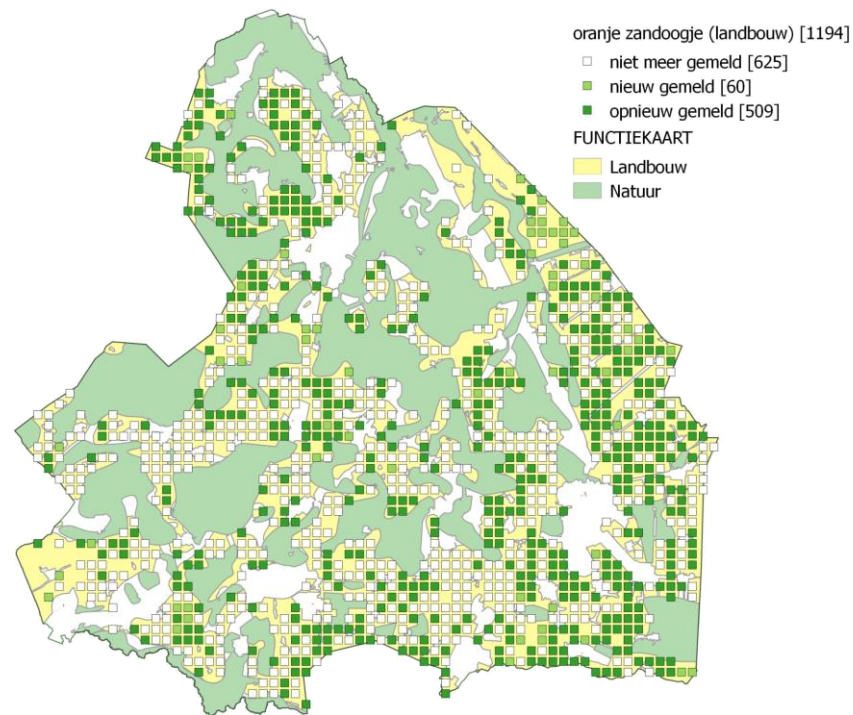
Het Oranje zandoogje laat in Noord-Nederland een alarmerende achteruitgang zien. In Zuid-Nederland nemen de aantallen juist toe. Waarom is onbekend.

Het aantal kilometerhokken waarin het Oranje zandoogje in de periode 2007-2015 in Drenthe is waargenomen is ten opzichte van de periode 1990-2001 bijna gehalveerd (daling 47%). Vooral in het boerenland is de achteruitgang goed zichtbaar. Op de heidevelden zijn de laatste jaren juist veel meer exemplaren geteld, terwijl dit eigenlijk geen optimaal leefgebied is voor deze vlinder. Misschien heeft dit te maken met de vergrassing van de heide als gevolg van het stikstofoverschot.

Figuur 1 Voorkomen oranje zandoogje in natuurgebieden in periode 2007-2015 t.o.v. periode 1990-2001

Figuur 2 Voorkomen oranje zandoogje in landbouwgebieden in periode 2007-2015 t.o.v. periode 1990-2001

© Vlinderwerkgroep Drenthe

De achteruitgang van het oranje zandoogje hangt samen met het feit dat het agrarisch gebied de afgelopen jaren eentoniger is geworden. Bermen, schouwpaden en graslanden zijn minder bloemrijk en houtwallen en struiken verdwenen uit het landschap. Dat vertaalt zich in het verdwijnen van de boerenlandvlinders, zoals het oranje zandoogje. Op veel plekken waar de vlinders nog vliegen, zijn de aantallen veel lager dan vijftien jaar geleden.

3. Voorwaarden leefgebied oranje zandoogje

Het oranje zandoogje stelt drie voorwaarden aan zijn leefgebied: de aanwezigheid van voedsel (nectarplanten), waardplanten en een geschikt microklimaat.

Voedsel

Het oranje zandoogje haalt nectar uit allerlei bloemen. Voor Drenthe zijn maar liefst 75 nectarplanten bekend. Het oranje zandoogje voedt zich vooral met de nectar van akkerdistel. Andere nectarplanten die de vlinder veel bezoekt zijn boerenwormkruid, jacobskruiskruid, gewoon duizendblad en struikhei.

Bij agrariërs bestaat vaak de vrees dat distels in bloemrijke graslanden en bermen zich verspreiden naar (andere) agrarische percelen. In de praktijk blijkt echter dat distels zich nauwelijks vestigen in hoog productieve graslanden. Op bouwland kunnen akkerdistels wel een probleem vormen.

Waardplanten

Het Oranje zandoogje legt zijn eitjes vooral op allerlei grassoorten, zoals kropaar, grote vossenstaart en veldbeemdgras. De rupsen eten deze waardplanten en overwinteren vervolgens als ze half volgroeid zijn in een graspol.

Microklimaat

Het oranje zandoogje heeft enerzijds warmte en zonlicht nodig maar anderzijds niet te veel wind, dus enige beschutting. De vlinder komt daarom vooral in bosranden en ruigtes, zoals braamstruwelen, voor.

4. Adviezen met betrekking tot het Oranje zandoogje

4.1 Beheer bermen en graslanden

4.1.1 Ecologisch maaibeheer

Op dit moment klepelt de gemeente Emmen de bermen en graslanden in het landelijk gebied twee keer per jaar, waarbij het gras blijft liggen. Bij deze vormen van beheer blijft de voedselrijkdom van de bodem in stand, waardoor er uiteindelijk alleen nog plek is voor grassen en ruigteplanten zoals brandnetel en fluitenkruid.

Om voor het oranje zandoogje voldoende nectar- en waardplanten te behouden en ontwikkelen is het van belang dat bermen en graslanden zoveel mogelijk ecologisch beheerd worden. Ecologisch bermbeheer bestaat uit gefaseerd maaien en afvoeren (niet afzuigen!). Door het maaisel af te voeren verschaalt de bodem. Veel inheemse bloeiende planten gedijen beter op voedselarme grond.

De maaifrequentie is afhankelijk van de situatie van de berm. Is de berm nog voedselrijk en niet bloemrijk dan is het gewenst om twee keer per jaar te maaien. Om de hoeveelheid grassen terug te dringen, dient vlak voor de bloei van de grassen (voor mei) gemaaid te worden.

Is de berm bloemrijk en voedselarm dan is één keer maaien in september na de bloei voldoende. Bij het maaien dient de maaibalk niet lager afgesteld te zijn dan 8 cm. Hiervoor is een dubbele messenbalk nodig. Een standaard cyclomaaier krijgt dit niet gemaaid.

Vuistregels

vegetatie > 50 cm (voedselrijk)	2 keer per jaar maaien
Vegetatie 40-50 cm	1 of 2 keer per jaar maaien
Vegetatie < 40 cm (voedselarm)	1 maaibeurt in de vroege herfst

Het is van belang bij het maaien altijd een deel te laten staan. Het ongemaaide gedeelte biedt dekking, voedsel en voortplantingshabitat voor het oranje zandoogje en geeft kruiden de kans om langer te bloeien en zaad te zetten. Ook na de laatste maaibeurt dient minstens 15 procent ongemaaaid de winter in te gaan, zodat het oranje zandoogje een plek heeft om te overwinteren.

In principe zijn de veenkoloniale bermen in de gemeente Emmen al schraal. Er zijn dus goede kansen om hier via ecologisch beheer bloemrijke bermen voor het oranje zandoogje te realiseren.

4.1.2 Begrazen

Bij de Runde heeft de gemeente 150 ha verpacht aan boeren en ook in het centrum van Emmen vindt begrazing plaats. Begrazen is ook een optie om bloemrijke graslanden te creëren. Ook bij begrazing geldt dat de vegetatie niet korter dan 8 cm afgegraasd moet worden. Anders zijn er geen rupsen meer en dit is ook voor het herstel van het gewas beter. Bovendien is het ook bij begrazen van belang om stukken over te slaan, zodat er altijd vegetatie blijft staan. Tenslotte is het wenselijk om alleen te bemesten met ruige mest. Dit stimuleert het bodemleven en bevordert de aanwezigheid van insecten.

Het advies is om gronden alleen aan boeren uit te geven onder de voorwaarde dat er met ruige mest bemest wordt en niet te intensief begraasd wordt.

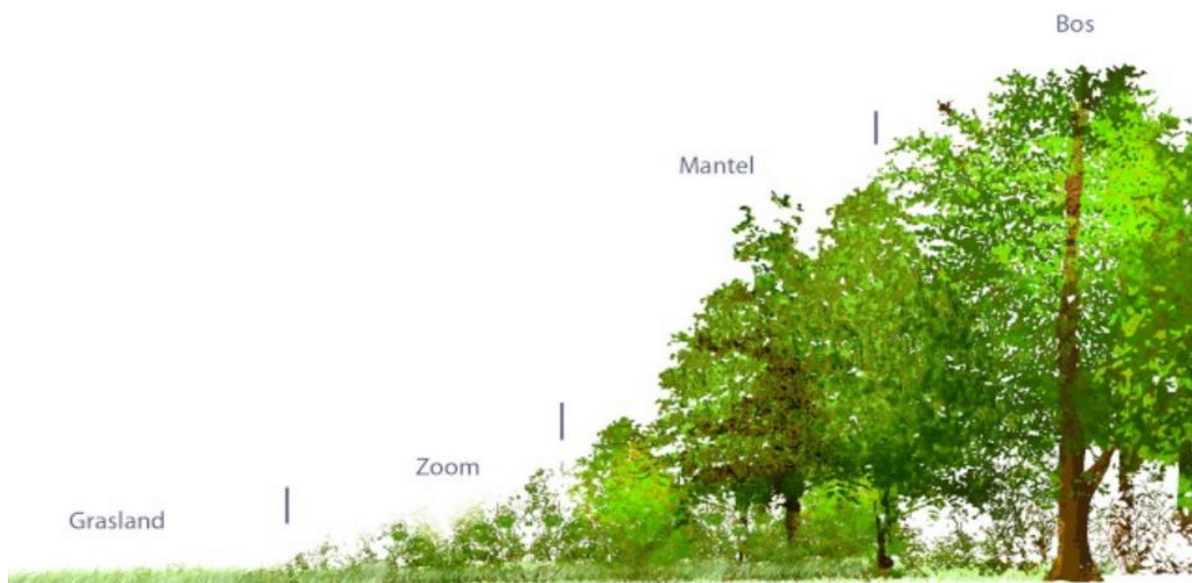
4.1.3 Kleinschalig plaggen

Wanneer lokaal een voedselrijkere plek aanwezig is dan is eventueel kleinschalig afplaggen een optie. Daarbij wordt de voedselrijke bovengrond verwijderd. Door het (lokaal) afplaggen van de toplaag kan het proces van het ontwikkelen van een gevarieerd, bloemrijk grasland worden gestimuleerd. Bovendien kunnen kleine open bodemplekken/zandplekken als nestelplek voor onder andere wilde bijen fungeren.

4.2 Rafelige bosranden

Voor een oranje zandoogje is het wenselijk, wanneer er bij een bosrand sprake is van een geleidelijke overgang van lage naar hoge vegetatie. Het oranje zandoogje bevindt zich dan met name in de zoomvegetatie. Dit is ook de plek waar de vlinder overwintert.

Bron: www.ecopedia.be

Rafelige bosranden met inhammen in het bos waar een struik- of kruidlaag kan ontstaan, zijn daarbij het meest aantrekkelijk voor het oranje zandoogje. Vooral de lemige stukken van de bossen van Staatsbosbeheer in de gemeente Emmen zijn heel geschikt voor de boerenlandvlinder. Het advies is om de rafelige randen van de bossen van Staatsbosbeheer te combineren met kruidenrijke randen op boerenland. Dan ontstaat een optimaal leefgebied voor het oranje zandoogje.

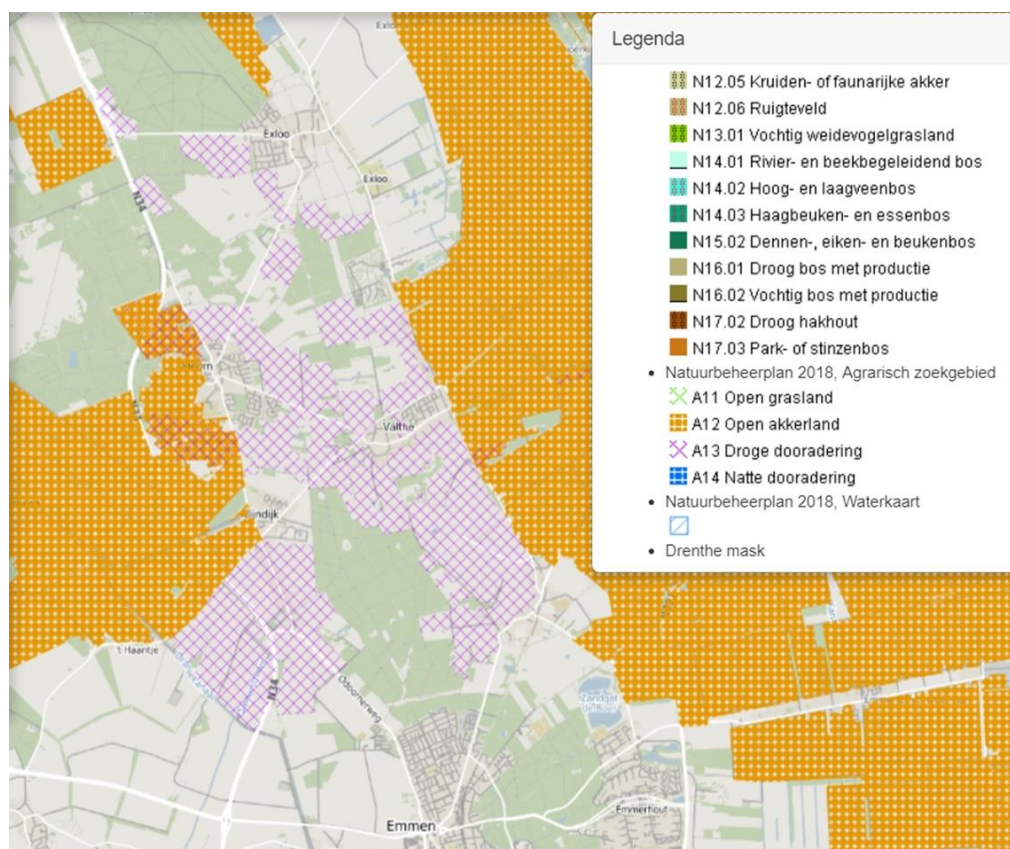
4.3 Houtwallen, singels en bosjes

Houtwallen, singels en bosjes met bloeiende bomen, struiken en kruiden zijn een nectarbron voor het oranje zandoogje en andere insecten. De vuilboom is bijvoorbeeld een nectarbron voor veel insecten. Houtwallen met struiken en een kruidlaag in de ondergroei zijn ook van belang als overwinteringsplek voor het oranje zandoogje.

In dit kader is het dus van belang om bestaande houtwallen, singels en bosjes te behouden, beheren en eventueel nog te versterken. In combinatie met botanische graslandranden vormen houtwallen en –singels helemaal een mooi biotoop voor het oranje zandoogje. Goed beheer van houtwallen en –singels is overigens essentieel, omdat je daardoor gelaagdheid en variatie creëert. Bij slecht onderhouden houtwallen en –singels resteert vaak alleen een boomlaag.

4.4 Agrarisch natuurbeheer

In een bieten- of aardappelakker is geen ruimte voor het oranje zandoogje door het ontbreken van grassen, maar het agrarisch cultuurlandschap kan wel dienst doen als verbinding tussen natuurgebieden. Het oranje zandoogje is één van de doelsoorten voor de droge dooradering, één van de leefgebieden binnen het stelsel voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer.

Agrarisch zoekgebied 2018, Natuurbeheerplan Drenthe

Onder meer het agrarisch gebied tussen Weerdinge en Valthe valt binnen dit leefgebied. In dit gebied is in het kader van agrarisch natuurbeheer al een aardig netwerk van kruidenrijke akkerranden

aangelegd ten behoeve van de knoflookpad, een andere doelsoort van de droge dooradering die specifiek rondom Valthe voorkomt.

In akkerranden kan met name gestuurd worden op het sortiment kruiden die als nectarbron fungeren voor insecten. Waardplanten ontbreken over het algemeen in akkerranden, omdat deze wilde plantensoorten alleen kunnen overleven op minder intensief bewerkte gronden (graslanden, bermen, taluds etc).

Meerjarige insectenvriendelijke graslandranden bieden de kans om duurzamer, bloemrijke randen te realiseren/beheren waarin zowel nectarplanten als de waardplant voor boerenlandvlinders te vinden zijn.

Het zaaizaadmengsel dat op dit moment door agrariërs wordt gebruikt voor de realisering van de akkerranden is al geschikt voor akkervogels, maar het is de vraag of het ook geschikt is voor wilde bijen en boerenlandvlinders, zoals het oranje zandoogje. Het toegepaste zaadmengsel is in ieder geval nog niet volledig inheems, omdat een inheems mengsel te duur is in relatie tot de verleende subsidie.

Het advies aan de provincie is om als voorwaarde bij de toepassing van FAB (Functionele Agrobiodiversiteit)-mengsels te stellen dat deze mengsels inheems zijn en dat ze ook geschikt zijn voor boerenlandvlinders en wilde bijen. Daar zal dan ook een bijbehorende vergoeding tegenover moeten staan. Overigens is de AND al bezig om het zaadmengsel geschikt te maken voor boerenlandvlinders en wilde bijen.

Melkveehouders zijn te motiveren om kruidenrijke randen aan te leggen met het feit dat kruiden goed zijn voor de gezondheid van koeien. Een gezonde koe levert op haar beurt goede mest voor het bodemleven, waardoor het bodemleven kan zorgen voor een gezonde bodem, die weer een optimaal gewas kan laten groeien. Zo is de kringloop rond.

4.5 Kansen pakken

Niet alleen het agrarisch gebied maar ook andere delen van de gemeente Emmen bieden kansen voor het oranje zandoogje. Braakliggende gronden in de wijk Delflanden kunnen bijvoorbeeld tijdelijk als bloemrijk grasland worden ingericht en beheerd. Doe dit in verband met het verkrijgen van draagvlak wel in overleg met en eventueel ook samen met bewoners. Goed begrazingsbeheer is hierbij ook een optie.

Ook een ecologische inrichting en beheer van bedrijventerreinen biedt kansen voor het oranje zandoogje en het vergroten van de biodiversiteit in het algemeen.

4.6 Communicatie

Veel bewoners kijken nog vreemd aan tegen ecologisch beheer van bermen. Een goede berm is naar hun idee een nette berm met kort gras. De overstap naar ecologisch beheer van bermen en ander graslanden dient daarom gepaard te gaan met uitleg aan bewoners. Leg uit dat het beheer gericht is op de realisering van bloemrijke bermen en grasland die van belang zijn voor boerenlandvlinders, zoals het oranje zandoogje. Overigens is het goed om wel rekening te houden met de mening van omwonenden door al te ruige vegetaties bij bebouwing vroegtijdig te maaien om zo draagvlak voor ecologisch beheer te behouden. Voor het draagvlak is het tenslotte ook goed om, waar mogelijk ook bewoners en boeren, bij ecologisch beheer te betrekken.

5 Meerbos

Tijdens de natuurwerkplaats is een bezoek gebracht aan het Meerbos in Weerdinge om te bekijken welke maatregelen specifiek in dit gebied genomen kunnen worden ten behoeve van het oranje zandoogje. In dit hoofdstuk zijn de voorstellen kort verwoord. Het advies is om een en ander samen met het dorp verder uit te werken in een beheer- en inrichtingsplan voor het gebied.

Het Meerbos bestaat uit een afwisseling van bosjes en grasland. Vrijwilligers ondersteund door Landschapsbeheer Drenthe onderhouden het gebied. Bij de 'optrommelactie' die recent in het dorp Weerdinge is gehouden, bleek er behoefte om de zichtlijnen richting Valthe en het dorp te herstellen. Een aantal jaar geleden zijn in het centrale deel van het gebied kastanjabomen geplant, waardoor het mooie doorzicht is verdwenen. Ook staan er eiken en lindes vlak voor de bosrand.

Het advies is om de zichtlijnen te herstellen door de kastanjes, (enkele) lindes en eiken te kappen. Herstel van de zichtlijn kan gecombineerd worden met het realiseren van een centrale schrale, bloemrijke strook door jaarlijks te maaien en het maaisel af te voeren. Meer naar de bosranden dient fasegewijs gemaaid te worden, zodat voor het oranje zandoogje een geleidelijke ruigere overgang naar de bosranden ontstaat. Daarbij is het gewenst ook rafelige bosranden te creëren (en hoge bomen er tussenuit te halen die vooraan staan).

Het voorstel is om één eik niet te kappen maar te ringen, zodat er dood hout ontstaat dat nestgelegenheid biedt voor wilde bijen. Naast het ringen van een eik, kan er ook een eik worden omgetrokken waardoor er een steilrand ontstaat. Ook een steilrand van kaal zand biedt nestgelegenheid voor wilde bijen.

Het perceel grasland grenzend aan het Meerbos wordt begraasd door schapen. Hier staat veel pitrus. Oorzaak kan een hoog fosfaatgehalte in de bodem zijn en/of een te veel fluctuerende grondwaterstand. Het is wenselijk om hier bodemonderzoek te doen. Mocht er te veel fosfaat in de bovenlaag zitten dan is plagen eventueel een optie.

De bermen in de omgeving van het Meerbos worden op dit moment twee keer per jaar geklept, waarbij het maaisel blijft liggen. Voor het oranje zandooie heeft het meerwaarde, wanneer hier wordt overgegaan op maaien en afvoeren. Een optie is dat boeren uit de omgeving of de Boermarkte, al dan niet samen met betrokken bewoners, dit ecologisch bermbeheer gaan uitvoeren. De boeren zouden het maaisel kunnen gebruiken ten behoeve van bodemverbetering. Het dorp Benneveld in de gemeente Coevorden vormt een voorbeeld waar bewoners het ecologisch bermbeheer uitvoeren.

Inmiddels hebben vrijwilligers tijdens de natuurwerkdag op 3 november 2018 de eerste werkzaamheden uitgevoerd, gecoördineerd door Landschapsbeheer Drenthe. De randen zijn rafelig gemaakt. Ook is er gemaaid en van het maaisel zijn broeihopen voor ringslangen gemaakt.

Bronnen

Vlinderwerkgroep Drenthe (2016) *Dagvlinders in Drenthe 2007-2015*

Foto's

Stefan Pronk, Emile Suringar, Hans Dekker, Minko van der Veen

Heel Drenthe Zoemt is een samenwerking van Natuur en Milieufederatie Drenthe, Landschapsbeheer Drenthe, Staatsbosbeheer, provincie Drenthe, De Vlinderstichting, Vlinderwerkgroep Drenthe, Steenuilenwerkgroep Drenthe, FLORON, Agrarische Natuur Drenthe, Het Drentse Landschap, Natuurmonumenten, IVN en KNNV Assen, IVN Emmen, Nederlandse Bijenhoudersvereniging en Duurzaam Bovensmilde.

Wij worden gesteund door

provincie Drenthe

Bijlage 1 Deelnemers natuurwerkplaats

Stefan Pronk	Vlinderwerkgroep Drenthe, Landschapsbeheer Drenthe
Robertjan Huizing	Vlinderwerkgroep Drenthe, Het Drentse Landschap
Ben Hoentjen	Vlinderwerkgroep Drenthe, Werkgroep Florakartering Drenthe
Gerrit Oost	Vlinderwerkgroep Drenthe, IVN Emmen e.o.
Kiena Brouwer	Vlinderwerkgroep Drenthe
Johan Haan	werkgroep natuur en leefomgeving Weerdinge
Pieter Posthumus	Landschapsbeheer Drenthe
Janneke Vedder	Agrarische Natuur Drenthe
Mark Schrale	Agrarische Natuur Drenthe
Anjo Geertsema	Gemeente Emmen
Dirk Marissen	Gemeente Emmen
Hans Dekker	Provincie Drenthe
Emile Suringar	Natuur en Milieufederatie Drenthe
Judith van den Berg	Natuur en Milieufederatie Drenthe